

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.32>

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Горобець О.В.,
здобувач ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: 0009-0003-7244-3652

Горобець О.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання владою або службовим становищем.

У статті досліджується особа злочинця як ключовий елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, передбачених ст. 364 КК України. Здійснено аналіз соціально-демографічних, професійних, психологічних і поведінкових характеристик осіб, які вчиняють ці правопорушення. Обґрунтовано, що формування узагальненого криміналістичного портрета службового злочинця є важливою передумовою для ефективної організації процесу розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Розкривається роль вивчення особи злочинця в побудові версій, виборі тактики слідчих (розшукових) дій, організації допитів та проведенні експертиз. Наводяться типові риси службового злочинця: чоловік віком від 30 до 65 років, який має повну вищу освіту, який постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування, або обіймає посаду в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням. Проаналізовано позитивну соціальну маску таких осіб – добру репутацію, професійні досягнення, участь у громадському житті – що ускладнює їх викриття та формує ілюзію бездоганної поведінки. Окрема увага приділена прихованим особистісним деформаціям, характерним для службових злочинців, таким як цинізм, владність, впевненість у безкарності. Встановлено низьку результативність кримінального переслідування за злочини, пов'язані із зловживанням владою або службовим становищем, передбачених ст. 364 КК України, що сприяє поширенню рецидиву.

Зроблено висновок, що сформована ситуація свідчить про необхідність вдосконалення механізмів розслідування кримінальних проваджень щодо зловживання владою або службовим становищем. В якості напрямів поліпшення ситуації запропоновано: підвищити професіоналізм та спеціалізовану підготовку слідчих, забезпечити дієвий процесуальний контроль на всіх стадіях кримінального процесу, розробити ефективні заходи захисту свідків, вдосконалити методику криміналістичного доказування, а також посилити відповідальність за спроби протидії розслідуванню.

Ключові слова: криміналістична характеристика, особа злочинця, службовий злочин, зловживання владою або службовим становищем, ст. 364 КК України.

Gorobets O.V. The person of the criminal as an element of the criminal characteristics of abuse of power or official position.

The article examines the personality of the offender as a key element of the criminalistic characterization of crimes related to abuse of power or official position, provided for in Article 364 of the Criminal Code of Ukraine. An analysis of the socio-demographic, professional, psychological, and behavioral characteristics of persons who commit these offenses has been carried out. It is argued that the formation of a generalized criminalistic portrait of an official criminal is an important prerequisite for the effective organization of the process of detecting and investigating criminal offenses.

The role of studying the personality of the offender in constructing versions, choosing tactics for investigative (search) actions, organizing interrogations, and conducting examinations is revealed.

Typical characteristics of a white-collar criminal are given: a man aged 30 to 65, with a complete higher education, who permanently, temporarily, or by special authority performs the functions of a representative of the authorities or local self-government, or holds a position in state authorities, local self-government bodies, state or municipal enterprises, in institutions or organizations related to the performance of organizational, administrative, or economic functions, or performs such functions under special authority. The positive social mask of such persons is analyzed – good reputation, professional achievements, participation in public life – which complicates their exposure and creates the illusion of impeccable behavior. Particular attention is paid to hidden personality deformations characteristic of official criminals, such as cynicism, authoritarianism, and confidence in impunity. The low effectiveness of criminal prosecution for crimes related to abuse of power or official position, provided for in Article 364 of the Criminal Code of Ukraine, has been established, which contributes to the spread of recidivism.

It is concluded that the current situation indicates the need to improve the mechanisms for investigating criminal proceedings for abuse of power or official position. The following areas for improvement were proposed: increasing the professionalism and specialized training of investigators, ensuring effective procedural control at all stages of the criminal process, developing effective measures to protect witnesses, improving forensic evidence methods, and strengthening accountability for attempts to obstruct investigations.

Key words: criminal profile, criminal personality, official crime, abuse of power or official position, Article 364 of the Criminal Code of Ukraine.

Постановка проблеми. У межах криміналістичної науки вивчення особи злочинця займає центральне місце при формуванні загальної криміналістичної характеристики певного виду кримінальних правопорушень. Особа злочинця є не тільки об'єктом аналізу в рамках кримінального права і кримінології, але і являє собою найважливіше джерело інформації в криміналістиці, особливо при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Розуміння типологічних характеристик особи злочинця дозволяє значно підвищити ефективність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, оскільки злочинна поведінка є відображенням внутрішніх мотивів, ціннісних установок, соціального досвіду та професійних особливостей суб'єкта кримінального правопорушення.

Стан опрацювання проблематики. Вивченням особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочину займалися такі вчені криміналісти, як: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, М.В. Бורусовський, О.М. Васильєв, В.К. Гавло, В.С. Кузьмічов, О.Р. Лужецька, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, С.Н. Чурілов, В.Ю. Шепітько та ін. Однак з боку науковців питанням розслідування злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем достатньо уваги приділено не було. Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності з позиції висвітлення відомостей про особу службового злочинця, що і визначає актуальність даної теми.

Метою статті є визначення особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики зловживанням владою або службовим становищем

Виклад основного матеріалу. Кожне суспільно небезпечне винне діяння – це не просто юридичний факт, а складний поведінковий прояв, що залишає за собою комплекс матеріальних та ідеальних слідів, в яких неминуче відбивається особа злочинця. У процесі вчинення злочину суб'єкт взаємодіє з навколишнім середовищем, залишаючи на місці події не тільки фізичні, а й поведінкові сліди, які несуть відомості про деякі його особисті соціально-психологічні властивості та якості, злочинний досвід, професію, спеціальні знання, стать, вік тощо. Криміналістична значимість вивчення особи злочинця полягає в тому, що її індивідуальні властивості знаходять відображення у виборі способу вчинення злочину, в особливостях підготовки і маскування протиправних дій, в механізмі злочинної події тощо.

На підставі первинної інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження, а також в ході проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, стає можливим формування узагальненого криміналістичного портрета передбачуваного суб'єкта злочину. Поступово цей портрет наповнюється конкретним змістом: уточнюються особливості поведінки, схильність до певних схем зловживань, модель прийняття рішень, ступінь організованості, особливості приховування злочинних дій та їх легендування. Саме це знання дозволяє слідчому

більш точно визначити стратегію розслідування, висувати версії, планувати експертизи, обирати тактику допиту. Отже, особа злочинця виступає невід'ємним елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Вона є самостійним об'єктом криміналістичного аналізу, оскільки через неї реалізується причинно-наслідковий зв'язок між внутрішнім мотивом і зовнішніми проявами злочинного акту. З огляду на те, що службові злочини нерідко вчиняються особами з високим рівнем правової грамотності та значним досвідом приховування слідів протиправної діяльності, дослідження їх особистості в процесі розслідування набуває додаткової складності і вимагає глибокої професійної підготовки з боку слідчих та оперативних підрозділів.

Найважливішою умовою ефективного розслідування злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, є всебічне вивчення і грамотна криміналістична оцінка особи злочинця. Джерелами такої інформації можуть служити матеріали особової справи службової особи, дані про її професійну діяльність, характеристики з місця роботи, свідчення колег і підлеглих, відомості, отримані в результаті вивчення документів, листування, службової звітності, а також аналізу конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення. Подібна психологічна робота дозволяє викрити злочинця, сформувати науково обґрунтований прогноз щодо кола осіб, серед яких з найбільшою ймовірністю слід шукати як свідків, так і співучасників злочину, а також максимально ефективно визначити найбільш підходящі методи такого пошуку.

На відміну від традиційного кримінологічного підходу, орієнтованого переважно на статистичну та соціологічну оцінку особи злочинця, криміналістичне вивчення особи, яка зловживає владою або службовим становищем, має два специфічні напрямки. Перший напрямок пов'язаний з виявленням і узагальненням ознак невідомого суб'єкта, який скоїв злочин. Водночас інформація витягується зі слідів злочину, свідчень очевидців, матеріалів відеоспостереження, аналізу документації та інших первинних джерел на початковому етапі розслідування. Отримані таким робом відомості, як правило, містять узагальнені дані, що дозволяють судити про соціально-професійну групу осіб, найбільш схильних до вчинення службових злочинів, і в меншій мірі – конкретні персональні характеристики особи злочинця. Ці відомості, систематизовані та проаналізовані, потім зіставляються з типовими криміналістичними профілями, сформованими на основі аналізу кримінальних проваджень аналогічної категорії, що дозволяє звузити коло підозрюваних і підвищити оперативність розкриття злочину. Другий напрямок криміналістичного вивчення особи злочинця спрямований на детальне дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого). У цьому разі основною метою визначається глибока і вичерпна криміналістична оцінка конкретної особи, винної в зловживанні владою або службовим становищем. Заради цього збираються і ретельно аналізуються відомості про світоглядні установки, ціннісні орієнтири і дефекти правосвідомості даної особи, виявляються особливості її поведінки до, під час і після зловживання владою або службовим становищем, встановлюється коло осіб, з якими вона підтримувала зв'язок, визначається ступінь її поінформованості про методи і способи вчинення та приховування слідів протиправного діяння. Такі відомості дозволяють слідчому вибудувати грамотну і тактично ефективну лінію розслідування, забезпечити якісний психологічний контакт з підозрюваним (обвинуваченим) в ході проведення допитів, загалом правильно організувати початкові та подальші слідчі (розшукові) дії. Це особливо важливо в контексті виявлення, розкриття та розслідування службових злочинів, оскільки винні особи часто мають високий рівень професійної підготовки, психологічну стійкість і навички приховування інформації. Грамотно підготовлене криміналістичне дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого) дозволяє слідчому підібрати оптимальні тактичні прийоми для подолання захисних стратегій і отримання правдивих свідчень, що істотно полегшує завдання остаточного викриття винної особи у зловживанні владою або службовим становищем.

Аналіз офіційних даних статистики Вищого антикорупційного суду [1] та судів першої інстанції [2] щодо засуджених за вчинення злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, дозволяє сформулювати щодо цих осіб наступні криміналістичні висновки. Так, згідно з узагальненими даними за останні десять років, абсолютна більшість таких злочинів вчиняється одноосібно: питома вага кримінальних правопорушень, вчинених одним суб'єктом, становить близько 68,79 % від їх загальної кількості. Зі свого боку, злочини, вчинені групою осіб, фіксується значно рідше – приблизно в 31,21% випадків. На окрему увагу заслуговує встановлений в ході аналізу факт практично повної відсутності в судовій практиці випадків кваліфікації зловживання владою або службовим становищем як злочину, вчиненого у складі організованої групи. Згідно з вивченими матеріалами, лише в 1,91% випадків кримінальні правопорушення за

ст. 364 КК України кваліфікувалися як вчинені організованими групами. Що стосується кваліфікації зловживання владою або службовим становищем як вчинених злочинними організаціями – то такі випадки в межах офіційної судової статистики взагалі відсутні.

Виявлене явище – вкрай низька питома вага кваліфікації злочинів, передбачених ст. 364 КК України, як вчинених у складі організованої групи або злочинної організації – може бути пояснено низкою чинників. Перш за все, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [3]. А для визнання кримінального правопорушення вчиненим злочинною організацією, згідно з ч. 4 ст. 28 КК, потрібно встановлення більш складної, ієрархічно організованої структури, що включає декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [3]. В умовах функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи державних підприємств формування таких стійких злочинних об'єднань на практиці значно ускладнено. Це пов'язано з багатоплановою системою внутрішньої та зовнішньої підзвітності, існуючими механізмами адміністративного контролю, частими кадровими перестановками, обмеженим терміном перебування осіб на посаді, а також відсутністю об'єктивних умов для тривалого функціонування закритих і скоординованих злочинних схем. Навіть у випадках, коли між окремими службовими особами дійсно простежуються ознаки змови та спільної діяльності, спрямованої на зловживання службовим становищем, довести наявності стійкості об'єднання, ієрархії, попередньої організованості, розподілу функцій і знання всіма учасниками загального плану – вкрай складно з точки зору кримінально-процесуального доказування. Подібні висновки вимагають проведення масштабних негласних слідчих (розшукових) дій, отримання підтверджень тривалої координації, виявлення структури управління і стійких каналів розподілу вигод – що далеко виходить за рамки типової доказової бази, що застосовується при виявленні, розкритті та розслідуванні службових злочинів. Отже, низький відсоток кваліфікацій за ознакою організованості не свідчить про повну відсутність організованих форм зловживань у владі, а, скоріше, відображає високу планку доказових стандартів, встановлених законом для визнання діяння скоєним організованою групою або злочинною організацією, а також існуючі криміналістичні та процесуальні складнощі їх встановлення в реальних умовах діяльності публічного сектора.

Аналіз суб'єктного складу показує, що основну частку (64,96 %) серед засуджених за зловживання владою або службовим становищем становлять особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування. Удвічі меншу частку (31,84%) становлять особи, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням. Відносно невелику питому вагу серед суб'єктів аналізованого кримінального правопорушення мають військовослужбовці – всього 4,45%.

Особливий інтерес представляє вікова структура суб'єктів розглянутої категорії злочинів. На відміну від насильницьких злочинів (вбивство, хуліганство, зґвалтування тощо), злочинів проти власності (крадіжка, грабіж, розбій тощо), виконавцями яких найчастіше виступають особи молодого віку (від 18 до 30 років), у справах про зловживання владою або службовим становищем дана вікова категорія практично не представлена. Згідно з наявними даними, більшість злочинців, притягнутих до кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, – це особи середнього та старшого віку. Так, найбільша кількість засуджених – 50,31% – припадає на вікову групу від 30 до 50 років. Досить значною є також частка осіб старшого віку від 50 до 65 років (35,66%). На вікову категорію від 25 до 30 років припадає порівняно невелика частка – 7,64%, а особи віком старше 65 років становлять приблизно 6,36%. Подібна вікова структура суб'єктів обумовлена специфікою самих службових злочинів. Особи, які займають посади,

що передбачають відповідальність за прийняття важливих рішень і керівництво колективами, як правило, досягають відповідного рівня довіри, кар'єрного зростання і соціального статусу лише до певного зрілого віку. Середній і старший вік таких суб'єктів пов'язаний з набуттям професійного та управлінського досвіду, наявністю необхідного рівня освіти, стійких соціальних зв'язків і визнанням їх авторитету з боку керівництва та колег. Саме зазначені соціальні та професійні фактори сприяють як реалізації злочинного задуму, так і приховуванню його слідів, у зв'язку з чим виявлення, розкриття та розслідування подібних злочинів вимагає особливої методологічної підготовки з боку правоохоронних органів.

Значна більшість злочинів, що кваліфікуються як зловживання владою або службовим становищем, вчиняються чоловіками: їх частка становить близько 73,88%. На відміну від багатьох інших кримінальних правопорушень, в яких жінки практично не представлені, у випадку зловживання владою або службовим становищем їх частка досить висока – 26,12%. Це можна пояснити тим, що в останні роки все більше жінок займають керівні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та на державних підприємствах. Така тенденція розширює їх участь в управлінській та організаційній діяльності, що, зі свого боку, впливає на зміну статевого складу осіб, які вчиняють службові злочини.

Не менш важливим є питання про характер освіти осіб, засуджених за зловживання владою або службовим становищем. Результати аналізу судової статистики підтверджують, що переважна більшість суб'єктів цієї категорії злочинів мають повну вищу освіту – таких осіб серед засуджених налічується 77,70%, базову вищу освіту – близько 7%, професійно-технічну – 7%, повну загальну середню освіту – 7,64%, а базову загальну середню – лише 0,63%. Високий рівень освіти пояснюється специфікою діяльності, пов'язаною з виконанням функцій представників влади та місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Очевидно, що для ефективного виконання таких функцій необхідні глибокі професійні знання, вміння організовувати і контролювати робочі процеси, а також здатність взаємодіяти з великою кількістю людей.

Також значне значення має тривалість професійного досвіду суб'єктів досліджуваної категорії злочинів. В основному особи, які вчинили зловживання владою або службовим становищем, мають стаж роботи на займаній посаді від трьох років і більше. Такий часовий проміжок є критичним з точки зору професійної адаптації та набуття необхідних компетенцій, що забезпечують розуміння тонкощів і нюансів службової діяльності. За цей період формуються важливі професійні та ділові зв'язки, з'являються необхідні для вчинення протиправних діянь можливості, відбувається усвідомлення реальних меж службових повноважень і слабких місць у системі внутрішнього контролю. До того ж зазначений термін є достатнім для того, щоб суб'єкт міг оцінити більшість ризиків і виробити ефективні способи приховування слідів своєї протиправної діяльності.

Досліджувані вікові особливості суб'єктів зловживань владою або службовим становищем тісно пов'язані з їх сімейним станом і соціальним статусом. Переважна частина засуджених за такі злочини перебуває в шлюбі і має дітей. Дана закономірність пояснюється не тільки зрілим віком осіб, а й їх специфічним становищем у суспільстві. Сімейний стан, наявність утриманців, стабільний соціальний статус тощо мають істотний вплив на формування мотивації до вчинення кримінального правопорушення, оскільки прагнення підтримувати певний соціальний рівень життя або забезпечувати матеріальні потреби сім'ї є важливим фактором, здатним підштовхувати осіб до зловживань владою або службовим становищем. Ба більше, особи, які мають сім'ю та дітей, як правило, інтегровані в різні соціальні структури і мають більш ширші соціальні зв'язки, які також задіюються при вчиненні злочинів та сприяють їх подальшому приховуванню.

Проведене нами узагальнення судово-слідчої практики у кримінальних провадженнях за ст. 364 КК України, дозволило виявити ряд характерних особистісних характеристик суб'єктів даного злочину. Так, згідно з отриманими даними, переважна більшість засуджених характеризувалася в повсякденному житті виключно позитивно і не мала будь-яких раніше зафіксованих відхилень або проявів антигромадської поведінки. До того ж аналіз підтвердив відсутність серед значної частини притягнутих до відповідальності осіб явно виражених і суспільно визнаних негативних особистісних характеристик. Результати вивчення особистості службових злочинців свідчать про те, що в більшості випадків вони за своїми соціальними, професійними та психологічними характеристиками практично не відрізняються від законослухняних громадян, які успішно виконують аналогічні функції представників влади та місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчі

та адміністративно-господарські функції. Особливої уваги заслуговує той факт, що значна частина осіб, засуджених за зловживання владою або службовим становищем, мали добру професійну репутацію, користувались повагою з боку колег та керівництва, а також приймали активну участь у громадському житті. В окремих випадках (приблизно в чверті вивчених матеріалів) було встановлено, що засуджені були удостоєні різних державних або відомчих нагород, почесних грамот і подяк, що свідчить про високий рівень їх професійних досягнень, трудової та громадської активності до моменту вчинення злочину.

Разом з тим слід зазначити, що, незважаючи на зовні благополучну і позитивну характеристику, особа службового злочинця часто характеризується прихованими деформаціями в області ціннісно-нормативної системи. Такі деформації виражаються в специфічних негативних якостях і особистісних установках, таких як: егоїзм, безпринципність у досягненні цілей, схильність до цинізму і зневаги нормами моралі, нахабство у відстоюванні особистих інтересів тощо. Особи, які вчинили зловживання владою або службовим становищем, в більшості випадків демонструють яскраво виражені владні амбіції, нездатність адекватно сприймати критику, нетерпимість до незгоди, зневагу до чужої думки і абсолютну впевненість у власній правоті та безкарності. На тлі зазначених особистісних рис, істотну роль у формуванні мотивації до вчинення службових злочинів відіграють зовнішні чинники та умови, зумовлені сучасним соціально-економічним середовищем. Серед таких чинників особливого значення набувають погіршення матеріального становища та зниження життєвого рівня, посилення соціально-економічного розшарування, неможливість задоволення зростаючих матеріальних і соціальних потреб легальними засобами, а також пасивна терпимість, що формується в суспільстві, або недостатньо чітке морально-суспільне засудження корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Важливу роль відіграє і суб'єктивна впевненість у можливості уникнути кримінальної відповідальності, заснована на відчутті захищеності своїм статусом, зв'язками або службовим становищем.

Одним з найбільш актуальних питань, що виникають при вивченні криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, є проблема вкрай низької результативності притягнення винних службових осіб до реальної кримінальної відповідальності. Незважаючи на те, що за останні роки кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за такими злочинами стабільно збільшується, переважна більшість винних осіб фактично уникає покарання, що формує у службових злочинців стійке відчуття безкарності та спонукає їх до продовження протиправної діяльності.

Виникає закономірне питання: чому представники влади та службові особи, вчиняючи протиправні дії, впевнені у своїй фактичній безкарності, хоча формально система кримінального переслідування постійно демонструє зростання активності? Причина криється в стійкому розриві між кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень та кількістю осіб, реально засуджених судами за подібні злочини. Згідно з офіційними статистичними даними судів першої інстанції, лише незначний відсоток кримінальних проваджень за ст. 364 КК України, доходить до судового розгляду і закінчується обвинувальними вироками. Наприклад, тільки за 2024 рік органами прокуратури України було зареєстровано 912 кримінальних проваджень за ч. 1 ст. 364 КК України та 1433 провадження – за ч. 2 тієї ж статті, яка передбачає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Водночас кількість проваджень, за якими обвинувальні акти були направлені до суду, виявилася вкрай незначною: за ч. 1 ст. 364 КК України – всього 41 провадження, за ч. 2 ст. 364 КК України – 147 проваджень. Однак остаточних судових рішень в судах першої інстанції у вигляді обвинувальних вироків було винесено ще менше: за весь 2024 рік за ч. 1 ст. 364 КК України засуджено лише 9 осіб, тоді як за ч. 2 ст. 364 КК України обвинувальних вироків не було винесено взагалі. Слід підкреслити, що подібна негативна тенденція характерна для останніх десяти років, співвідношення зареєстрованих кримінальних проваджень та винесених обвинувальних вироків за вказаний період рік у рік істотно не змінюється.

Проте було б некоректно стверджувати, що в Україні зовсім відсутня практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, передбачені ч. 2 ст. 364 КК України. Слід особливо зазначити, що кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням владою або службовим становищем, за наявності хоча б однієї з умов, визначених п.п. 1-3 ч. 5 ст. 216 КПК України, віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду України. Це, зокрема, стосується випадків, коли йдеться про зловживання владою або службовим становищем, вчинені

високопосадовцями, або якщо предмет або розмір завданої шкоди у дві тисячі і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення зловживання владою або службовим становищем. Водночас, незважаючи на інституційне закріплення спеціалізованого антикорупційного правосуддя, фактичні результати його діяльності залишаються скромними. Так, з моменту початку функціонування Вищого антикорупційного суду в 2019 році і дотепер на його розгляді перебувало 126 кримінальних проваджень, в рамках яких обвинувачення було пред'явлено в цілому 275 особам. Однак кількість тих, хто в результаті був реально притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений, становить лише 52 особи. Така статистика свідчить про те, що навіть в рамках спеціалізованого органу, що має на меті боротьбу з корупцією, ефективність правозастосування залишається обмеженою.

Систематична відсутність ефективних заходів відповідальності створює умови для формування у службових осіб впевненості у власній недоторканності перед законом, що істотно знижує превентивну роль кримінального закону і провокує подальше вчинення службових злочинів. Причин такої ситуації декілька. Серед основних можна виділити складнощі, пов'язані з доведенням умислу та особистої зацікавленості службових осіб, які вчиняють зловживання, а також специфіку злочинного діяння, яке нерідко ретельно маскується під законні управлінські рішення. Ба більше, службові особи часто мають значні адміністративні ресурси і можливості для впливу на свідків, знищення або приховування доказів, а також використання різних процесуальних і процедурних механізмів для заплутування слідства і затягування розслідування. Також варто підкреслити недостатню ефективність взаємодії між слідчими органами, прокуратурою та судами, що призводить до помилок у кваліфікації діянь, неповноти та поверхневості доказової бази, що, зі свого боку, істотно полегшує роботу адвокатів щодо забезпечення захисту осіб, підозрюваних (обвинувачених) у зловживанні владою або службовим становищем. Сформована ситуація свідчить про необхідність вдосконалення механізмів розслідування кримінальних проваджень щодо зловживання владою або службовим становищем. Найважливішими напрямками поліпшення ситуації повинні стати підвищення професіоналізму та спеціалізованої підготовки слідчих, забезпечення дієвого процесуального контролю на всіх стадіях кримінального процесу, розробка ефективних заходів захисту свідків, вдосконалення методики криміналістичного доказування, а також посилення відповідальності за спроби протидії розслідуванню. Лише комплексне вирішення наведених проблем дозволить істотно підвищити рівень притягнення службових злочинців до реальної кримінальної відповідальності, зруйнувати атмосферу безкарності та зміцнити довіру громадян до правоохоронних органів і судової системи країни загалом.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна сформулювати усереднений криміналістичний портрет особи, яка вчиняє зловживання владою або службовим становищем. Це, як правило, чоловік віком від 30 до 65 років, який має повну вищу освіту, який постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування, або обіймає посаду в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням. Значна частина таких осіб має позитивну соціальну характеристику, тривалий професійний досвід, знаходиться в шлюбі та має дітей, що свідчить про їх високу ступінь інтегрованості у соціальне середовище. Водночас мотиваційна структура їхньої злочинної поведінки є переважно корисливою, але нерідко включає також інші особисті інтереси та інтереси третіх осіб нематеріального характеру. Психологічно такі особи характеризуються поєднанням формального лояльного ставлення до службових обов'язків із прихованими установками на власну вигоду, владними амбіціями, прагненням до контролю та домінування, а також вираженою впевненістю у власній безкарності, що підсилюється низькою результативністю кримінального переслідування за злочини даної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт Вищого антикорупційного суду про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види покарань за 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 роки. *Статистичні звіти ВАКС про здійснення правосуддя*. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/> (дата звернення: 25.06.2025).

2. Звіт про склад засуджених № 7 за 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 роки. *Судова статистика*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 25.06.2025).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Дяковський О. С., Габрелян А. Ю. Основні засади та принципи протидії дезінформації. *Юридичний вісник*, 2024. № 4. С. 30–36.
5. Борусовський М.В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя: дис. ... д-ра філософії в галузі знань: 081. Львів, 2021. 234 с.
6. Габрелян А.Ю. Форми адміністративно-правового забезпечення державної політики протидії. *Матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги*, 2021. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/article/view/9731> (дата звернення: 25.06.2025).
7. Габрелян А.Ю. Методи адміністративно-правового забезпечення державної політики протидії. *Збірник наукових праць АООГОС*, 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v1.41> (дата звернення: 25.06.2025).
8. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
9. Колесник М.І., Габрелян А.Ю. Аналіз доходів та витрат держслужбовців України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*, 2019. № 1(26). С. 59–70.